

Сучасний період розвитку інформаційної сфери суспільства характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документних ресурсів. Дедалі більша частка її припадає на інформацію, яка зберігається та використовується тільки в електронному вигляді. Особливо це стосується наукової інформації. Електронна форма уможлиблює більш компактне її зберігання та оперативне поширення і, крім того, дає змогу маніпулювати нею. Фахівці Британської бібліотеки стверджують, що до 2020 р. 90 % усієї нової літератури буде видаватися тільки в цифровій формі ¹.

Електронні ресурси набувають статусу, за якого їх збереження, розвиток і раціональне використання стає проблемою державного значення. Бібліотеки як суспільні інституції, що впродовж тисячоліть акумулювали, обробляли, зберігали та поширювали документовані знання, за нових умов мають розширити свої іманентні функції (меморіальну та комунікативну) і доповнити їх завданнями акумуляції та забезпечення багатоаспектного використання електронних науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів.

Формування фондів електронних ресурсів започатковано бібліотеками ряду країн. Національні бібліотеки, несучи моральну, а в деяких країнах і законодавчо закріплену відповідальність, аби будь-який виданий документ, що став доступним громадськості, був збережений та доступний надалі, проводять роботи зі створення інструментів і технологій для збору електронних ресурсів з метою їх довготермінового зберігання та надання наступним поколінням.

Однією з перших такі роботи розпочала Національна бібліотека Канади, яка цілеспрямовано займається формуванням зібрань електронних баз з 80-х років ХХ ст. ². Бібліотека дійшла висновку, що потрібно вибірково формувати всі електронні публікації, якщо вони містять інформацію про Канаду; мають соціальне, політичне, культурне, наукове або економічне значення; написані авторитетними канадськими авторами.

Аналогічним шляхом просувається й Національна бібліотека Австралії, що реалізує проект PANDORA (Preserving and Accessing Network Documentary Resources of Australia) ³. Електронні ресурси, що збираються на сьогодні, будуть доступними в майбутньому (відповідно до законодавства про авторське право).

---

¹ *Копанєва В.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету. – К., 2009. – 198 с.

² Там само.

³ *Cliff L.* PANDORA – Towards a National Collection of Selected Australian Online Publications // 66 th IFLA General Conference, 13–18 August, 2000. – Mode of access: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/174–157e.ht>.

Національна бібліотека Швеції реалізує проект Kulturarw⁴, який передбачає збирання всієї інформації за змістовними або авторськими ознаками національного документного простору та забезпечення її довготермінового збереження. Бібліотека дійшла згоди з видавцями щодо доставки повнотекстових версій нових електронних книг разом з бібліографічною інформацією. Ця угода була необхідна для того, щоб каталогізовані записи були швидше доступні в Національному зведеному каталозі. Використання повнотекстових ресурсів здійснюється з урахуванням національної законодавчої бази щодо авторського права.

Національна бібліотека Франції у рамках виконання своєї місії стосовно обов'язкового примірника документів розробила методика збору електронних матеріалів і організації довготермінового зберігання цифрових документів⁵. Усі зібрані дані зберігаються в Національній бібліотеці Франції в центральному репозиторії даних, призначеному для внутрішнього використання. У свою чергу, він є частиною глобального цифрового сховища Франції та програми збереження SPAR (Systeme de Preservation des ARchives), що була ініційована в 2004 р.

Національна бібліотека Норвегії традиційно виконує функцію сховища пам'яті нації. Сьогодні місією бібліотеки є створення мультимедійного центру даних, який надає своїм користувачам документи на всіх носіях інформації. Національна бібліотека Норвегії збирає електронні публікації відповідно до закону про обов'язковий примірник⁶. Також бібліотека зберігає норвезьку культурну спадщину та забезпечує доступ до документних джерел щодо норвезького культурного та громадського життя для нинішніх і майбутніх користувачів. Основний спосіб досягнення цієї мети – закон про обов'язковий примірник. Коли було введено в дію останню редакцію цього закону, Норвегія стала однією з перших країн у світі, що внесла в нормативний акт електронні ресурси. Закон базується на принципі – вся загальнодоступна інформація, незалежно від форми й носія, повинна зберігатися та надаватися в доступ з метою наукових досліджень. Національна бібліотека Норвегії орієнтується на тисячолітній термін зберігання. Це означає, що їхня мета – забезпечити доступність інформації про сучасні документи в будь-яких форматах через тисячу років. Наскільки

---

⁴ The Kulturarw3 Project – The Royal Swedish Web Archiw3 e – An example of «complete» collection of web pages // 66 th IFLA General Conference, 13–18 August, 2000. – Mode of access: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/154-157e.htm>.

⁵ Lupovici C. Web crawling: The Bibliotheque nationale de France experience // 71 th IFLA Council and General Conference, 14–18 August, 2005. – Mode of access: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/074e-Lupovici.pdf>.

⁶ Rustad K. Our digital heritage as source material to end-users: collection of and access to net publications in The National Library of Norway // 71 th IFLA Council and General Conference, 14–18 August, 2005. – Mode of access: <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/151e-Rustad.pdf>.

реальна ця мета, довідаються тільки майбутні користувачі, але бібліотека планує свою діяльність зі збереження відповідно до цього. Усі публікації зберігаються в Електронному репозиторії довготермінового зберігання Національної бібліотеки Норвегії.

Отже, національні бібліотеки ряду країн уже започаткували проекти формування зібрань суспільнозначущих електронних ресурсів. Аналіз їхньої діяльності в цьому напрямі говорить про розмаїття підходів до архівування. Здійснюється вибіркове збирання електронної інформації, архівування національних сегментів мережі Інтернет, формування архівів електронних документів у межах обов'язкового примірника документів, ведуться спроби збереження ресурсів усього світового «павутиння».

Останнім часом започатковуються міжнародні кооперативні проекти створення зібрань електронних баз. Так, ЮНЕСКО ініціювала формування колекцій найцінніших матеріалів з історії та культури народів світу. Це нова форма професійної взаємодії міжнародного бібліотечного співтовариства. Проект здійснюється за підтримки Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій й установ (ІФЛА), Бібліотеки Конгресу та корпорації Google. У 2007 р. на Генеральній конференції ЮНЕСКО в Парижі було презентовано проект World Digital Library⁷. У ньому передбачається подання інформації на офіційних мовах ООН (арабській, китайській, англійській, французькій, португальській, російській, іспанській) та окремих зміст на додаткових мовах. Користувачі бібліотеки можуть шукати, переглядати оцифровані матеріали, вибираючи їх за такими критеріями, як місце, час, тема, установа тощо. Головна мета World Digital Library – надати суспільству безкоштовний та багатомовний доступ до зібрань, що мають важливе культурне, історичне та освітнє значення. World Digital Library повинна об'єднати рідкісні та унікальні видання всього світу. Завданням бібліотеки є збір та опрацювання книг, рукописів, фотографій, звукових матеріалів, пов'язаних з культурою різних народів та етнічних груп. У цій бібліотеці, станом на середину 2013 р., представлено понад 100 українських об'єктів.

Завдяки об'єднанню ресурсів ряду національних бібліотек Європи було зроблено крок на шляху до створення Європейської бібліотеки – The European Library (TEL)⁸. У межах TEL провідні європейські національні бібліотеки й установи прагнули спільно розробити проект порталу для забезпечення найбільш ефективного доступу до своїх інформаційних

---

⁷ Billington J. H. Proposal for a World Digital Library // Plenary Session at the U. S. National Commission for UNESCO, 6 June, 2005: remarks. – Mode of access: www.loc.gov/about/welcome/speeches/wdl/wdl_6-6-05.html.

⁸ Пелагеша Н. Європейська цифрова бібліотека проект створення // Бібл. вісн. – 2008. – № 5. – С. 3–8.

ресурсів. TEL офіційно існує з 2001 р. Проект значною мірою фінансується Європейською комісією як доповнення до програм зі збереження культурної спадщини. Національні бібліотеки Великобританії, Німеччини, Нідерландів, Швейцарії, Португалії та Національний бібліографічний центр Італії брали активну участь у первинній розробці проекту TEL. Мета TEL – створення технічної, юридичної та організаційної бази для загально-європейського інформаційного фонду на підставі звичайних або цифрових зібрань бібліотек, що беруть участь у проекті. Акцент робився на цифрові зібрання. Ініціатори проекту сподівалися, що в результаті з'явиться можливість шукати та переглядати документи безпосередньо із зібрань європейських національних бібліотек, використовуючи єдиний портал і єдине меню для пошуку.

TEL – не просто технічний проект, завдання якого розвивати насамперед програмне забезпечення та інтерфейси. Головна мета проекту, його місія – створення основи для співробітництва національних бібліотек і забезпечення ефективного доступу до їх зібрань. Кількість доступних електронних ресурсів збільшується експоненційно, і стає дедалі складніше забезпечувати централізований доступ до них. Україна в цьому проекті представлена базою даних, що надає доступ до повних текстів вітчизняних авторефератів дисертацій, захищених після 1998 р.

Збору та поширенню електронних ресурсів перешкоджають юридичні обмеження⁹. Інформаційно-комунікаційні технології обумовлюють постановку проблеми знаходження нового балансу інтересів у правах на інтелектуальну власність усіх учасників системи документних комунікацій. Загальні засади суспільного використання нових знань продовжують орієнтуватися на комерційні цінності тактичного плану (одержання прибутку від поширення інформації), а не на стратегічну перспективу забезпечення сталого розвитку суспільства. Основний напрям вирішення цієї проблеми – перехід від заборонної парадигми класичного авторського права до дозвільної системи поширення знань у глобальному інформаційному просторі з урахуванням немайнових прав інтелектуальних власників.

В існуючій системі документальних комунікацій автор, відправляючи матеріали про свої інтелектуальні напрацювання у видавництво, передає йому й право розпоряджатися подальшим їх використанням. Саме видавництво заради прибутку створює бар'єри для доступу до інформації, використовуючи закон про *copyright*. Автор, як правило, гонорар за наукові публікації не одержує: його дослідження проводились на кошти платників податків, тому обов'язок ученого – відзвітувати перед суспільством

---

⁹ Про авторське право і суміжні права: Закон України / М-во юстиції України. – Офіц. вид. – К. : Ін Юре, 2002. – 55 с.

публікацією отриманих результатів. Слід наголосити, що це не тільки обов'язок, але й бажання самого вченого. Те, що така можливість не є просто гіпотетичною, підтверджено дослідженнями в межах англійського проекту RoMEO. Під час опитування понад 500 учених було виявлено, що наукове суспільство насамперед зацікавлено в охороні моральних прав автора, а обмеження традиційного *copyright* вважає занадто надмірними¹⁰.

Електронна інформація належить до «відкритого контенту», у разі якщо вона є у вільному доступі, а також її захищено однією з публічних ліцензій (General Public Licence) або ліцензіями Creative Commons, що вирішує питання її поширення та використання. Цим терміном позначають усе, що є в цифровому вигляді, але не є програмним забезпеченням, а саме: тексти, картинки, музику, відео та будь-які їх комбінації¹¹.

Важливими позитивними чинниками за цих обставин є широка розповсюдженість Creative Commons і наявність розвинутого сервісу для «непідготовлених» користувачів. У цілому ж, ліцензії Creative Commons – це інструмент, який активно розвивається та використовується. Він не суперечить авторському праву, а трансформує його, що не перешкоджає вільному поширенню інформації. Відзначаючи, що Creative Commons є істотним кроком у вирішенні проблеми авторського права в електронному середовищі, потрібно водночас наголосити на необхідності подальших розроблень у вирішенні цієї проблеми.

Позитивно оцінюючи ліцензії Creative Commons, слід констатувати їх недостатнє розповсюдження в українському сегменті глобальних комп'ютерних мереж. Вітчизняним бібліотекам, що мають сьогодні належне представлення в Інтернеті, варто пропагувати їх і започаткувати встановлення відповідних ліцензій на сторінках своїх сайтів.

Таким чином, лакуна, що існувала донедавна між *copyright* і повною свободою дій, була заповнена суспільними ліцензіями General Public License і ліцензіями Creative Commons, які дали змогу, з одного боку, інформації та іншим інтелектуальним надбанням вільно циркулювати й розвиватися, з іншого – надати авторам гнучкі можливості обмежити використання своїх здобутків у тих межах, які вони вважають потрібними (*Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 177–182*).

---

¹⁰ *Негуляев Е. А.* Лицензии Creative Commons и правовые проблемы использования электронных ресурсов / VIII Международная конференция и выставка «LIBCOM-2004» «Информационные технологии, компьютерные системы и издательская продукция для библиотек» (15–19 нояб. 2004 г.). – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/libcom4/index3.cfm?n=tez/doc4>.

¹¹ Там само.